

РОЗДІЛ VI

Трибуна молодих учених

УДК 343.97:343.261-052

*І. Колб,
І. Пришко*

Щодо змісту сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю, пов'язаної із забезпеченням особистої безпеки засуджених

Протидія злочинності в місцях позбавлення волі, зокрема забезпечення права засуджених на особисту безпеку, і процес розвитку кримінально-правової політики вимагає внесення відповідних коректив у здійснення оперативно-розшукової політики. Проаналізовано особливості, які характерні для сучасної оперативно-розшукової політики України в установах позбавлення волі та які пов'язані із забезпеченням права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, відбування покарання, боротьба зі злочинністю, забезпечення особистої безпеки засуджених, Державна кримінально-виконавча служби України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Постановка зазначеного питання в цій роботі та в такій площині є необхідною умовою вироблення й обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення діяльності оперативних підрозділів Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України), зокрема із забезпечення права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку. З іншого боку, ураховуючи, що досі щодо змісту оперативно-розшукової політики в установах виконання покарання (УВП) в науці ґрунтовних досліджень не проведено та не існує одностайності думок з означеної проблематики, визначення цього питання в якості предмета вивчення із цього дослідження є вкрай важливим завданням.

Формулювання мети та завдань статті. Дослідження системи правових, організаційних, тактичних та психологічних заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки засуджених як складових частин змісту сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю в установах відбування покарання – мета цієї статті.

Завдання статті: 1) з'ясування впливу кримінально-правової політики на забезпечення особистої безпеки засуджених; 2) аналіз оперативно-розшукової політики та оперативно-розшукової діяльності в установах позбавлення волі; 3) напрацювання пропозицій і рекомендацій із метою внесення коректив у здійснення боротьби зі злочинністю, пов'язаної із забезпеченням особистої безпеки засуджених.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1] і КВК України (ст. 104 «Оперативно-розшукова діяльність у колоніях») та закріпленням у цих нормативно-правових актах правових й організаційних засад здійснення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) оперативними підрозділами УВП, зазначена діяльність у місцях позбавлення волі набула легітимного характеру та стала важливим засобом реалізації оперативно-розшукової політики й невід'ємною частиною кримінально-виконавчої діяльності, зокрема в частині забезпечення права засуджених на особисту безпеку. У зв'язку з цим варто погодитись із науковцями (К. К. Горяїнов, В. С. Овчинський, Г. К. Синілов, А. Ю. Шумилов), які вважають, що оперативно-розшукова політика є складником кримінальної політики, тобто політики держави у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 89]. Остання, складаючи один з елементів внутрішньої політики держави, визначає основні напрями, цілі та

засоби впливу на злочинність у місцях позбавлення волі через формування кримінального, кримінально-процесуального й кримінально-виконавчого законодавства та практики їх застосування, а також за допомогою розробки й реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинності, у тому числі формами, силами та засобами ОРД [3, с. 32].

Як свідчить історія, оперативно-розшукова політика й практика її реалізації є старими, як світ, і вони завжди сприймалися людьми як таємне висліжування та пошук злочинців [4, с. 7]. Зокрема, перша інформація про її існування, що зібрана О. М. Бандуркою, наводиться в релігійних джерелах [5, с. 10–11]. Так, у Біблії (Книга Старого Завіту. Четверта книга Мойсея. Глава 13, ст. ст. 3, 18-30, 1990) розповідається про те, що Мойсей послав декількох своїх прихильників (дванадцять спостерігачів) на землю Ханаан для того, щоб вони встановили, яка чисельність її жителів, оборона міст, родючість ґрунту тощо. Через сорок днів посланці повернулись і, доповівши про результати розвідки, підкріпили свою розповідь зразками землі Ханаанської.

Проте, як показує практика, оперативно-розшукова політика, як і інші види політики у сфері протидії злочинності, завжди була похідною від кримінально-правової політики й тісно взаємопов'язана з нею [6, с. 82; 16]. Унаслідок цього перенос акценту на ті чи інші сторони протидії злочинності в місцях позбавлення волі, зокрема з питань, пов'язаних із забезпеченням права засуджених на особисту безпеку, і процес розвитку кримінально-правової політики вимагає внесення відповідних коректив у здійснення оперативно-розшукової політики. Так, прийняття Закону України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [7] та нового КПК обумовили в сучасних умовах й видозміну змісту оперативно-розшукової політики в УВП, а саме: каральний (репресивний) характер ОРД усе більше замінюється на профілактичний зміст оперативно-розшукових заходів у цьому контексті та охорону законних прав засуджених [8].

У цілому оперативно-розшукова політика України орієнтує суб'єктів її реалізації на протидію злочинності за допомогою спеціальних оперативно-розшукових засобів. При цьому, як зазначають науковці (О. Ф. Долженков, А. Ф. Душко, І. П. Козаченко), зміст оперативно-розшукової політики не зводиться тільки до правотворчості, сюди входить також і правозастосувальна діяльність [9, с. 12]. Зокрема, зміст оперативно-розшукової політики України визначається завданнями, які стоять перед цим видом політики у сфері протидії злочинності (у цьому випадку – в УВП), а також принципами, на яких вона ґрунтується. Останні мають специфічний характер – вони відображають загальні керівні засади кримінально-правової політики в галузі оперативно-розшукового права, які, будучи закріпленими в нормах права, стають принципами ОРД [10, с. 11]. Крім цього, здійснення оперативно-розшукової політики передбачає виявлення та обґрунтування соціальної обумовленості законопроектів і чинних норм оперативно-розшукового законодавства України. При такому підході оперативно-розшукова політика має бути тісно пов'язана із законодавчою та правозастосувальною практикою, складати основу формування оперативно-розшукових заходів і максимально відповідати реальним потребам суспільства й держави. Таким чином у загальних рисах формується та реалізується оперативно-розшукова політика України у цілому й у сфері протидії злочинності (у цьому випадку – щодо забезпечення права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку).

Узагальнення різноманітних доктринальних джерел дало можливість вивести таке визначення оперативно-розшукової політики України в УВП у контексті предмета цього дослідження, а саме: «Це відповідний напрям правотворчої діяльності держави й правозастосувальної діяльності оперативних підрозділів УВП і вироблення та застосування оперативно-розшукових заходів щодо протидії злочинам із боку осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та забезпечення права засуджених на особисту безпеку». При цьому слід зауважити й погодитись із фахівцями з означеної тематики (Є. А. Дідоренко, А. С. Кириченко, Б. Г. Розовський) із тим, що є два аспекти проведення ОРД у цьому напрямі, а саме: правовий (на практиці він являє собою правове регулювання цієї діяльності та безпосереднє застосування правових норм у процесі її здійснення) і процесуально-виховний (організація й тактика здійснення гласних і негласних ОРЗ та застосування оперативних й оперативно-технічних засобів) [11, 24].

Водночас заслуговує на увагу й інший підхід, автором якого є Д. Й. Никифорчук, а саме: уведення в новому КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій дасть змогу розв'язати низку проблемних питань, що нині існують у чинному законодавстві та практиці правоохоронної

діяльності, зокрема зближить ОРД та кримінальний процес [12, с. 4]. Це, зі свого боку, обумовлює основні особливості, характерні для сучасної оперативно-розшукової політики України в УВП та пов'язані із забезпеченням права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку, а саме:

а) регламентація загальних питань здійснення ОРД, яка здійснюється відкритими нормативно-правовими актами, основними з яких є Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 104 КВК України «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях»;

б) чітке визначення суб'єктів ОРД в УВП (працівники оперативних підрозділів) та їх компетенції;

в) регламентація законом переліку оперативно-розшукових заходів;

г) залучення громадськості та окремих осіб до надання сприяння оперативним підрозділам УВП;

г) вимоги суворого дотримання законності в діяльності суб'єктів ОРД в УВП (ст. 19 Конституції України, ст. 5 КВК України, ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» й ін.);

д) обмеження конституційних прав засуджених у процесі здійснення ОРД тільки на підставі закону та в установленому порядку [13, с. 90].

Як у свій час Ф. Лист визначив кримінально-правову політику як самостійну гілку науки кримінального права [14, с. 7], так і в сьогоденні оперативно-розшукову політику в УВП слід, як видається, віднести до предмета дослідження теорії ОРД, яка поряд з іншими питаннями має вивчати й оперативно-розшукову політику, що реалізується окремим визначенням у законі правоохоронним органом. При такому підході реалізація оперативно-розшукової політики в УВП матиме суттєвий вплив на теорію ОРД, а на окремих стадіях може мати вирішальне значення для визначення певних напрямів подальшого розвитку оперативно-розшукової науки у сфері забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина, зокрема права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку в УВП. Так, зміни оперативно-розшукової політики, що привели до прийняття законодавства про ОРД, у тому числі ст. 104 КВК України «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях», вивели теорію оперативної роботи (розшукової, агентурної та ін.) за межі виключно секретної категорії й легалізували появу нового розділу у вітчизняній науці — теорії ОРД в УВП [15].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Виходячи з того, що в законодавстві з питань ОРД реалізуються на сьогодні загальні завдання – цілі оперативно-розшукової політики в УВП (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 104 КВК України ін.), варто, у зв'язку з цим, здійснити системні заходи, обумовлені змістом сучасної кримінально-правової політики, які спрямовані на вдосконалення системи заходів життєдіяльності у виправних колоніях.

Оперативно-розшукова політика України в УВП (у контексті предмета цього дослідження) – це відповідний напрям правотворчої діяльності держави й правозастосувальної роботи оперативних підрозділів УВП із вироблення та застосування оперативно-розшукових заходів щодо протидії злочинам із боку осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та забезпечення права засуджених на особисту безпеку.

Оперативно-розшукова політика має бути тісно пов'язана із законодавчою й правозастосувальною практикою, складати основу формування оперативно-розшукових заходів і максимально відповідати реальним потребам суспільства й держави. До основних особливостей, що характерні для сучасної оперативно-розшукової політики України в установах позбавлення волі та які пов'язані із забезпеченням права засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку, автори відносять: а) регламентацію загальних питань здійснення оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється відкритими нормативно-правовими актами; б) чітке визначення суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань та їх компетенції; в) регламентацію законом переліку оперативно-розшукових заходів; г) залучення громадськості та окремих осіб до надання сприяння оперативним підрозділам в установах виконання покарань; г) вимоги суворого дотримання законності в діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань; д) обмеження конституційних прав засуджених у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності тільки на підставі закону та в установленому порядку.

Джерела та література

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

2. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К. К. Горянова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – [2-е изд., доп. и перераб.] – М. : ИНФРА – М, 2004. – 768 с.
3. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-виконавчої політики України : монографія / П. Л. Фріс ; за заг. ред. М. В. Костицького. – К. : Атіка, 2005. – 124 с.
4. Долженков А. Ф. Оперативно-розыскная деятельности как государственно-правовая форма борьбы с преступностью / А. Ф. Долженков, Ф. К. Душко [и др.]. – Одесса : ОГУ, 1994. – 164 с.
5. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – Ч. 1. – 336 с.
6. Сучасна кримінально-виконавча політика України : монографія. – 2-ге вид., виправл. та переробл. / за заг. ред. О. Г. Колба. – Луцьк : П. П. Іванюк В. П., 2008. – 210 с.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15 квітня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 24. – Ст. 236.
8. Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : матеріали круглого столу (Київ, 07.10.2011 р.). – К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. – 168 с.
9. Долженков О. Ф., Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / О. Ф. Долженков, Ф. К. Душко, І. П. Козаченко. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 172 с.
10. Давыдов Я. Оперативно-розыскная деятельность : конспект лекций / Я. Давыдов. – М. : Приор-издат, 2005. – 224 с.
11. Дидоренко Е. А. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве / Е. А. Дидоренко, А. С. Кириченко, Б. Г. Розовський. – Луганск : РИО ЛНВД, 2000. – 187 с.
12. Негласні слідчі (розшукові) дії : [курс лекцій] / Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, О. І. Козаченко та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К. : НАВС, 2012. – 138 с.
13. Сліпченко В.І. Перспективи реформування оперативно-розшукової діяльності (в контексті розробки нового КПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corp-iguvd.ua/d120108.html>.
14. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступления как социально-патолоическое явление / Ф. Лист. – М. : ИНФРА – М, 2004. – 188 с.
15. Богатирьов І. Г. Діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочину / І. Г. Богатирьов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. – 2006. – № 4(30). – С. 275–281.
16. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук / 12.00.08. – К. : КНУВС, 2006. – 36 с.

Колб И., Пришко И. Относительно содержания современной политики в области борьбы с преступностью, связанной с обеспечением личной безопасности осуждённых. Противодействие преступности в местах лишения свободы, в частности обеспечение права осуждённых на личную безопасность, и процесс развития криминально-правовой политики требует внесения соответствующих корректив в осуществление оперативно-розыскной политики. Оперативно-розыскную политику в учреждениях лишения свободы следует отнести к предмету исследования теории оперативно-розыскной деятельности. К основным особенностям, что характерны для современной оперативно-розыскной политики Украины в учреждениях лишения свободы и которые связаны с обеспечением права осуждённых к лишению свободы на личную безопасность, авторы относят: а) регламентацию общих вопросов осуществления оперативно-розыскной деятельности, которая осуществляется открытыми нормативно-правовыми актами; б) чёткое определение субъектов оперативно-розыскной деятельности в учреждениях выполнения наказаний и их компетенции; в) регламентацию законом перечня оперативно-розыскных мероприятий; г) привлечение общественности и отдельных личностей к предоставлению содействия оперативным подразделениям в учреждениях выполнения наказаний; г) требования строгого соблюдения законности в деятельности субъектов оперативно-розыскной деятельности в учреждениях выполнения наказаний; д) ограничение конституционных прав осуждённых в процессе осуществления оперативно-розыскной деятельности только на основании закона и в установленном порядке.

Ключевые слова: кримінально-исполнительное право, отбывание наказания, борьба с преступностью, обеспечение личной безопасности осужденных, Государственная криминально-исполнительная служба Украины.

Kolb I., Pryshko I. To the Content of Contemporary Policy of the Fight Against Crime Connected with the Providing the Prisoners' Personal Security. In order to combat the crime in prisons, in particular to ensure prisoners' rights to personal security, and to develop criminal justice policy it is obligatory to provide appropriate adjustments to the implementation of operational policies. Operatively-search policy in penitentiaries should be attributed to the subject of the study of the theory of operational activities. The main features that characterize modern operational policy of Ukraine in penitentiaries are associated with the provision of law sentenced to imprisonment for personal security. Among them the authors defines: a) the general regulation on the implementation of operational activities is

open regulations; b) a distinct definition of entities of operational activities in penal institutions and their competencies; c) regulation law list search operations; d) public participation and individuals to assist operational units penal institutions; g) requirements for strict observance of legality in the activity of operational activities in penal institutions; e) limit the constitutional rights of prisoners in the course of operational activities only by law and in accordance with the established procedure.

Key words: crime prevention, to protect the personal safety of prisoners, penal law, punishment, the State Penitentiary Service of Ukraine.

УДК 347.631

Ю. Коренга

Одностороння відмова від договору сурогатного материнства

У статті вивчено доктринальне осмислення інституту односторонньої відмови від договору сурогатного материнства батьками-замовниками. Дослідження проведено в контексті порівняльного аналізу відмови від цивільно-правових договорів загалом та договорів сурогатного материнства зокрема. Вивчено питання юридичної можливості таких дій та їх правові наслідки.

Ключові слова: сурогатне материнство, сурогатна мати, договір сурогатного материнства, батьки-замовники, одностороння відмова від договору.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання про односторонню відмову від договору та розірвання договору достатньо активно досліджується в науці цивільного права. Проте вивчення проблеми односторонньої відмови від договору сурогатного материнства є нагальним у сучасних правових дослідженнях.

Мета статті – обґрунтувати можливість здійснення таких дій батьками-замовниками та способи юридичного реагування на ці обставини.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Досліджено такі роботи вітчизняних учених-юристів, як «Категорія відмови в цивільному праві» І. В. Спасибо-Фатеевої, «Одностороння відмова від договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів» Т. В. Боднара й «Одностороння відмова від договору в контексті проблеми правових наслідків порушення зобов'язання» П. А. Меденцева.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. І. В. Спасибо-Фатеева досить ґрунтовно вивчала питання відмови в цивільному праві [1]. Науковець указує, що Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) оперує поняттями «відмова від договору», «відмова від правочину», «відмова від зобов'язання», має місце й відмова від тих або інших дій і деякі інші випадки відмов. Правова природа «відмови» залишається недостатньо дослідженою, а механізм її застосування – невизначеним і суперечливим.

Розглядаючи це питання в контексті зв'язку із сурогатним материнством, вважаємо, що не варто розмежовувати відмову від правочину та припинення договору, адже в цьому розрізі вказані поняття не розмежовуються, вини вибудовують логічну послідовність. При відмові від договору сурогатного материнства сторони проходять такі стадії:

- 1) відмова (від правочину);
- 2) розірвання (договору);
- 3) припинення (зобов'язання);

Інститут відмови від договору здавна відомий у цивілістиці та активно застосовувався на практиці, однак його суть не була чітко окресленою й залишається надалі до певної міри не визначеною. Чинний ЦК України передбачає такі основні види односторонньої відмови від договору, як: 1) санкція за порушення умов договору другою стороною; 2) право на вчинення односторонньої відмови без застосування заходів цивільно-правової відповідальності; 3) безпідставна відмова від договору за відсутності порушень умов договору другою стороною з покладенням на сторону, що відмовилася, негативних правових наслідків, передбачених договором або законом [2, с. 23].